

Khrystokin G. V., PhD, Associate Professor of the Department of Philosophy and Political Science of University of the State Fiscal Service of Ukraine (Ukraine, Irpin), xristokingena@gmail.com

Evaluation of ancient philosophy in the theology of Gregory of Nazianzus

In the article the evaluation Gregory Nazianzus ancient culture and philosophy, which was generally positive. Gregory was convinced that ancient philosophy has a natural value and should be used Christianity to the extent to which it contributes to the comprehension of Christian revelation. To develop your own philosophy of Christian theologians implemented titanic work on the Christianization of ancient culture. For this kind of experiment they implemented when taking a philosophical idea or teaching them and cut off their historical and philosophical context. As a result, every ancient culture phenomenon gradually exempt from specific to his historical, ideological and mental traits postponed in the new context of Christian culture. Efforts Gregory Nazianzus were important historical work on the creation of the Christian culture where the old cultural forms to create new, with new meaning and purpose. An example of such an effort was made by the synthesis of eastern patristic on the development of Christian philosophy-theology.

Keywords: Orthodox theology, mysticism, religious experience, the Greek patristic.

Христокин Г. В., кандидат философских наук, доцент кафедры философии и политологии, Университет государственной фискальной службы Украины (Украина, Ирпень), xristokingena@gmail.com

Оценка античной философии в теологии Григория Назианзина

Исследуется оценка Григорием Назианзином античной культуры и философии, которая в целом была положительной. Григорий был убежден, что античная философия имеет природную ценность и должна использоваться христианством в той мере, в какой она способствует постижению христианского откровения. Для того, чтобы выработать собственную философию христианские богословы осуществили титаническую работу по христианизации античной культуры. Для этого они осуществили своеобразный эксперимент, когда брали определенную философскую идею или учение и отсекали от них их историко-философский контекст. В результате каждое явление античной культуры постепенно освобождалось от характерных для него исторических, идеологических, ментальных черт и пересаживалось в новый контекст христианской культуры. Усилия Григория Назианзина были важной исторической работой по созданию христианской культуры, когда из старых культурных форм создавались новые, с новым содержанием и назначением. Примером таких усилий и был синтез осуществленный представителями восточной патристики по выработке христианской философии-теологии.

Ключевые слова: православная теология, мистика, религиозный опыт, греческая патристика.

УДК 141.1:94(477.7)

Шалашна Н. М., кандидат історичних наук, доцент, Донбаський державний педагогічний університет (Україна, Слов'янськ), n.shalashna@gmail.com

Цивілізаційні ідеї в філософських поглядах Ф. Прокоповича та С. Яворського

Статтю присвячено порівнянню наукових теорій цивілізації, розроблених у XVIII ст. двома видатними українськими науковцями Феофаном Прокоповичем та Стефаном Яворським. Простежено філософські витоки цих теорій та зроблено висновок, що для обох вчених підґрунтям були уявлення українських православних інтелектуалів кінця XVI – першої половини XVII ст., водночас у Ф. Прокоповича явно помітний вплив ідеї європейської філософської течії Просвітництва, натомість цивілізаційна теорія С. Яворського близька до гуманістичної ідеології Ренесансу. Проаналізовано великий вплив обох науковців на формування української та російської культур, в тому числі і на формування поняття цивілізації та прогресу. Стверджується, що обидва науковці поділяли ідеологію освіченого абсолютизму та характеризували цивілізацію як ідеальний устрій держави, що забезпечує особистості повноцінний розвиток. Водночас наявні серйозні ідеологічні розбіжності щодо ролі церкви в державі та проблеми політичної суб'єктності громадянина.

Ключові слова: цивілізація, прогрес, освічений абсолютизм, Ф. Прокопович, С. Яворський.

Сучасні суспільні умови та тенденції розвитку інтелектуальної сфери наполегливо вимагають від науковців інтегральних досліджень, у яких би події національної історії розглядалися у широкому геополітичному та культурному контексті. Взаємовпливи історичних

подій, політичних формацій, культурних течій найчастіше неможливо змалювати лише в дискурсі причинно-наслідкових зв'язків, необхідні більш глибокий аналіз сутності явищ, їх подібності, ключових відмінностей та взаємозумовленості. Одним з найважливіших з точки зору впливу на подальшу історію Східної Європи явищ є становлення Російської імперії та інтеграція до її складу Гетьманщини у другій половині XVII – XVIII ст. Значною мірою ідеологія Російської імперії завдячує своїм формуванням активному залученню представників української інтелектуальної еліти до вищих верств церковної ієрархії Росії. Єпіфаній Славинецький, Стефан Яворський, Лазар Баранович, Інокентій Гізель, Феофан Прокопович та інші спричинили зрушення величезних пластів російської культури, намітили контури докорінних змін в культурних орієнтаціях, реалізуючи власні уявлення про ідеальну державу й суспільство та гуманістично-просвітницькі уявлення про особистість. В основі цих уявлень лежала розроблена українськими православними інтелектуалами кінця XVI – першої половини XVII ст. теорія держави, яка включала поняття суверенітету й політичної нації, прав та обов'язків правителя і народу, характеристику території, історичного минулого держави, метафізичне обґрунтування її в контексті православної догматики.

Найбільш важливими з огляду на їх подальший вплив на розвиток політичних та культурних процесів були теорії С. Яворського та Ф. Прокоповича, у яких обґрунтовується ідея цивілізації як своєрідної системи культурних цінностей, забезпеченої певними формами соціальної організації. Корисністю розуміння сутності цих концепцій та їх впливу на політичну практику як Росії, так і України у досить довгій історичній перспективі, а також непересічним масштабом постатей С. Яворського та Ф. Прокоповича визначається актуальність даного дослідження.

Отже, метою даної розвідки є аналіз уявлень про цивілізацію С. Яворського та Ф. Прокоповича, співставлення цих теорій та визначення їх впливу на формування ідеології освіченого абсолютизму в Російській імперії та опосередковано на політичні й культурні процеси в Україні.

Постаті Ф. Прокоповича та С. Яворського викликали зацікавлення дослідників вже з XIX ст. – розглядалися їх філософські, філологічні, релігійні та політичні аспекти діяльності в працях таких науковців, як П. Морозов [9], Ю. Самарін [16], І. Чистович [18], І. Морев [8] та ін. Так само не згасав інтерес до їх могутнього впливу на українську й російську культуру в XX ст. було створено ґрунтовні узагальнюючі праці й фахові статті, присвячені різним аспектам їх діяльності, авторами яких є В. Нічик [10], Д. Коваль [4], О. Дзюба [1], В. Смирнов [17], І. Захара [2], С. Шкіль [20] та ін. Певною мірою суть уявлень православних українських інтелектуалів про ідеальну державу та їх роль в політичних процесах другої половини XVII ст. висвітлювалась у працях С. Плохія [11], О. Крижанівського [5], Н. Яковенко [22] та ін. Взаємостосунки між українським духовенством та московським урядом в контексті подій другої половини XVII ст. докладно проаналізовано в роботі В. Ейнгорна [21], особливості політичного розвитку Росії цього часу та вплив Московського патріарха Никона на цей процес вивчалась М. Зизикінін [3], С. Лобачовим [6].

Отже, накопичено досить великий масив відомостей про роль українського духовенства в політичному житті Гетьманщини та його уявлення про ідеальну державу. Проте спроб здійснити порівняльний аналіз впливу філософських ідей Ф. Прокоповича та С. Яворського на формування концепції ідеальної держави в політичній культурі кінця XVII – початку XVIII ст. на сьогодні ще не робилося.

Формування філософських концепцій С. Яворського та Ф. Прокоповича відбувалось в історичних умовах поступової інтеграції Гетьманщини до складу Московського царства, а згодом Російської імперії. Зростаючий політичний потенціал Росії сприймався українським духовенством як своєрідний історичний виклик, на який вони відповідали концепцією політично могутньої православної держави, заснованої на ідеях європейського гуманізму й Просвітництва та традиціях державності Русі. Цей ідеал співпадав в цілому з політичними цінностями ранньомодерної української нації, тому деякий час значна частина вищого українського духовенства плекала надію на взаємовигідне співробітництво із російським урядом. Проте в самій Росії цей час був позначений діяльністю такої непересічної постаті, як патріарх Московський Никон. Його церковна реформа мала величезний вплив на розвиток російської культури, а сформульована ним політична теорія мала вагоме значення для формування державної ідеології майбутньої Російської імперії. Значна роль, яку відіграло в цих процесах українське православне духовенство, дає підстави припустити взаємовплив між державницькими поглядами патріарха Никона та тієї частини українських православних ієрархів, які дотримувались промосковської політичної орієнтації.

Уявлення цих православних інтелектуалів про ідеальне людське суспільство були закорінені у розробленій науковцями могилянського кола філософській концепції. Центральним положенням цієї концепції була ідеологема Києва як Другого Єрусалиму, Богоспасаємого граду. Виступаючи центром Русі як народу і території, Київ є місцем хрещення, яке усвідомлюється першопочатком історії, а Царство Небесне–Єрусалим є її завершенням. Важливо відзначити, що в цій концепції Київ є центром ідеалізованої держави, проте переважно в сенсі віднайдення індивідом метафізичної вітчизни через духовні пошуки, на відміну від завойовницьких по суті теорій Москви – Третього Риму та Речі Посполитої – Великої Сарматії [21]. В зародку тут наявне філософське протиставлення цивілізації, що отожднюється з упорядкуванням держави, та культури, яка розуміється як самовдосконалення, причому вибір робиться на користь культури.

Державницька теорія патріарха Никона формувалась як своєрідна антитеза «Соборному уложенню» 1649 р., яке фактично підкорило церкву державі. В практичному сенсі ця теорія була втілена у розпочатій патріархом за підтримки царя Олексія Михайловича в 50–х рр. XVII ст. масштабної церковної реформи, яка тривала до конфлікту між царем та патріархом у 1658 р. та позбавлення його патріаршества й заслання до монастиря у 1666 р. Головним змістом теорії патріарха Никона була ідея про переважання патріаршої влади над царською в духовній сфері та рішуче відкидання властивого московсько–візантійському православ'ю поняття про царя–первосвященника. Патріарх категорично

заперечував право царя втручатись у адміністративні та економічні справи церкви, призначення вищих церковних ієрархів. Никон сприймав церкву як автономне утворення в державі, громадянами якої є виключно особи духовного сану, і в справі цієї держави царська влада не має втручатись [3, с. 19].

Далекоглядною політичною метою державної теорії патріарха Никона було перетворення Росії на вселенський центр православ'я. Фактично він відкидав ідею Москви як Третього Риму, трактуючи майбутню всесвітню православну державу як своєрідне наближення до Божого царства під владою церкви. В цій майбутній державі абсолютна влада царя мала б сполучатись із повною самостійністю церкви та, можливо, різноманітністю політичних укладів державних організацій, включених до складу імперії – церква мала обов'язково освячувати всі завойовницькі походи царя, проте Никона цікавила лише канонічна єдність території та підвладність її патріарху. Такий варіант державного устрою не влаштував царський уряд, і внаслідок тривалих заходів, в тому числі й за участі українських ієрархів, у 1674 р. патріархом Московським став Іоакім, який прямо заявляв, що «не знає ані старої, ані нової віри, але готовий виконувати, що звелють начальники» [6, с. 285].

На цьому історичному тлі розгорталась культурно–просвітницька діяльність С. Яворського та Ф. Прокоповича. Життєві й творчі шляхи обох філософів мають багато збігів. Обидва видатні діячі були вихованцями, а згодом викладачами Києво–Могилянської академії, їх філософські ідеї були закорінені в екуменічній богословській концепції Петра Могили [7]. Обома науковцями було здійснено освітню мандрівку до Європи, де вони навчались у католицьких навчальних закладах, отримавши ґрунтовну обізнаність із європейськими філософськими ідеями. Для обох науковців церковно–адміністративна діяльність була пов'язана з імператорським двором Петра I: С. Яворський посідав місце керівника Московської слов'яно–греко–латинської академії, згодом Рязанського митрополита, а потім місцеблюстителя патріаршого престолу; Ф. Прокопович, пройшовши шлях проповідника й радника царя, стає у 1721 р. вищим церковним ієрархом Росії – очільником Священного Синоду. Проте найголовнішим збігом в діяльності обох просвітителів була підтримка масштабних реформ в Російській імперії, намагаючись сполучити європейські гуманістичні ідеали та самосвідомість ранньомодерної української нації з практикою авторитарної держави. Відповідно вагоме місце в структурі філософських поглядів С. Яворського та Ф. Прокоповича займала теорія цивілізації як ідеального державного устрою, який був для них метою реформ.

Введення у науковий обіг поняття цивілізації належить до часів європейського Просвітництва і розглядалось у значенні добре облаштованої держави, заснованої на принципах справедливості й розуму. Цивілізація трактувалась як невіддільний від поняття прогресу лінійний розвиток суспільства, який приносив прекрасні плоди у вигляді надбань науки, техніки, законодавства, мистецтва тощо. Антитезою цивілізації сприймалось варварство, й всі народи поділялись на цивілізовані, такі, що рухаються у напрямку цивілізації, та варварські. Просвітницькі ідеї на теренах України були добре відомі, зокрема в працях М. Козачинського, І. Гізеля, Д. Туптала та інших представників Києво–Могилянської

академії. Проте теорія цивілізації була розроблена вперше в творчості Ф. Прокоповича та С. Яворського. Ця теорія мала важливе значення для формування ідеології освіченого абсолютизму та імперського міфу в Росії, оскільки імперська завойовницька ідеологія потребувала морального сенсу, який було віднайдено в культурній парадигмі Просвітництва з її суспільною теорією освіченого абсолютизму [19].

В цілому погоджуючись із ідеологами Просвітництва, С. Яворський та Ф. Прокопович сформулювали глибоко оригінальні цивілізаційні теорії. Так, в філософії С. Яворського органічно сполучаються елементи ренесансного та просвітницького гуманізму, яскравий антропоцентризм, повага до творчого активного начала особистості. Розумне облаштування Всесвіту, заснованого Божою волею й мудрістю, сприймається С. Яворським як взірць для облаштування на розумних началах суспільства й держави, тобто цивілізації. Для облаштування такого суспільства людина має активно досліджувати світ раціональним та емпіричним шляхом. Вирішуючи питання свободи волі, С. Яворський залишає особистості повну свободу в усіх питаннях, окрім права робити судження й висновки стосовно питань віросповідання, яке він залишає виключно церкві як колективному розуму [8, с. 57]. В подібному підході можна побачити зародок просвітницької теорії колективного договору, коли абсолютна свобода кожного піддається добровільному обмеженню в ім'я блага всіх.

Проблема добре облаштованої держави–цивілізації розглядається С. Яворським в контексті теорії ідеальної держави Платона, яка була основою державницької теорії Петра Могили. Погоджуючись із просвітницьким ідеалом цивілізації як розумно облаштованої до ретельно структурованої держави, С. Яворський в бароковій стилістиці розробив образ держави як колісниць, у якій колесами є чотири стани суспільства: князі, вельможі, бояри; військові; священнослужителі; міщани, ремісники та селяни. Обстоюючи ідеал Платонового царя–філософа, вчений своєрідно інтерпретує прогресивно для тих часів теорію освіченого абсолютизму, вважаючи єдино достойною владою в державі самодержавство, проте позбавляючи монарха права втручатись у справи церковні. В своєму славновісному «Камені віри» [8], а також у проповіді «Про царя Валтасара», написана одразу ж після проголошеної анафемі гетьману Івану Мазепі, він відверто засуджує самодержця, який перебирає на себе повноваження церковної влади. Отже, церква у С. Яворського постає своєрідною душею цивілізації та моральним виправданням її існування.

Якщо у С. Яворського ідея цивілізації розглядалась скоріше в другорядному сенсі, виступаючи політичним тілом для культури, втіленою в церкві, то у Ф. Прокоповича цивілізації була розроблена як самостійне філософське поняття і ретельно обґрунтована. Ідея цивілізації лежить в основі всіх суспільних та етичних поглядів Ф. Прокоповича, хоча самого терміну «цивілізація» він не вживає, користуючись терміном «виправлення» як характеристикою комплексу прогресивних змін в «духовній, громадянській та військовій сфері» [16, с. 128]. В його теорії цивілізації притаманні чітко визначені ознаки, які включають ефективну і спрямовану на благополуччя держави систему адміністративного управління, регулярне й дисципліноване військо, засновану на справедливих

принципах законодавчу систему, освіту й виховання на засадах здорового глузду, досягнення природничих наук, технічний прогрес, синодальне управління церквою та підкорення її функцій потребам держави.

В цілому розуміння цивілізації Ф. Прокоповичем співпадає із притаманним європейському Просвітництву, за винятком двох принципових відмінностей: сприйняття територіальних завоювань як необхідної умови розвитку цивілізації та розуміння православ'я як єдиного істинного ідеологічного підґрунтя цивілізаційної будівлі. Перша відмінність витікає із самого характеру цивілізації в Російській державі, який Ф. Прокопович свідомо характеризує як запозичений, однак вторинність запозиченої цивілізації знімається внаслідок завоювання, цивілізація постає своєрідним військовим трофеєм, захопленим на полі бою. Друга відмінність спричинена закоріненістю філософії Ф. Прокоповича в ідейних пошуках українських православних інтелектуалів доби П. Могили, їх участю в становленні ранньомодерної української нації, що вимагало відмінної від Речі Посполитої самоідентифікації на основі історичного культурно–політичного спадку.

Розробляючи ідейну програму цивілізованої держави, Ф. Прокопович був близький до просвітницької теорії суспільного блага та освіченого абсолютизму. У відповідності із ідеалами Просвітництва він обстоює розум в якості основоположного принципу добре облаштованої держави, весь час підкреслюючи «розумний устрій» як обов'язковий для особистості та для держави [9, с. 127]. При цьому «розумність» трактується Ф. Прокоповичем, у повній згоді з раціоналістично–просвітницьким світоглядом, як природна схильність людини до добра, закладена Божою волею. Можливість спотворення цієї волі до добра існує, і для того, щоб цьому запобігти, й створюється держава. Практично в цьому ідеї Ф. Прокоповича та С. Яворського збігаються повністю.

В Просвітництві поняття цивілізації є невіддільним від теорії прогресу. Лінійна парадигма історичного процесу визначала розуміння цивілізації як необхідної стадії в розвитку суспільства й держави, настання якої знаменувало собою початок прогресу як безупинного процесу покращення. В теорії Ф. Прокоповича ідеальна держава невіддільна від прогресу як об'єктивної необхідності, і Петро I втілює ідеальний образ провідника та ініціатора прогресу. Сутністю прогресу є переміни на краще за певною схемою, де прогресивні зміни державного устрою й законодавства створюють можливість для вдосконалення технічних засобів виробництва й системи освіти, а це, в свою чергу, призводить до покращення суспільної моралі. Найбільш послідовно теорія прогресу була розроблена ним в «Правді волі монаршої», де він наполегливо доводить корисність та необхідність нововведень, в тому числі й запозичених [10].

Специфіка цивілізаційної концепції Ф. Прокоповича та її принципів відмінності від європейських філософських конструкцій визначалась його високим церковним рангом та глибокою релігійною вірою. Відповідно властива просвітницькій ідеології секуляризація освіти й культури була для нього неприйнятною, і церкву як суспільний інститут необхідно було вписати в концепцію прогресу. Ця суперечність була вирішена через своєрідне ставлення до проблеми взаємостосунків державної та церковної влади. Саме з цього питання Ф. Прокопович мав серйозні

ідеологічні розбіжності з С. Яворським. Ф. Прокопович захищав просвітницький ідеал раціоналістичного суспільства, заснованого на державному договорі, де вища влада належить самодержцю, церква ж зобов'язана підкорюватись йому та забезпечувати виховання й моральний контроль [14, с. 267]. Втіленням уявлень Ф. Прокоповича про роль церкви в цивілізаційному процесі стала ідея Священного Синоду, який він очолює. Теоретично це було обґрунтовано в «Слові про владу й честь царську» та «Духовному регламенті», деякі аспекти розроблялись в «Розиску історичному». Головним чином обстоюється ідея царя–понтифіка, який сполучає в своїй персоні всю повноту як світської, так і духовної влади і втілює харизму виконавця Божої волі в усіх сферах життя [12, с. 71]. Церква ж із самостійної сфери людського буття перетворюється у нього на частину державного механізму із специфічними функціями. Окрім власне церковно–релігійних справ, Синод мав контролювати боротьбу з невіглаством та забобонами, займатись освітою народу та вдосконалювати власні знання, розвивати не лише богословську, але й світську науку, контролювати суспільну мораль тощо. Тобто, відмовляючись секуляризувати культуру, Ф. Прокопович, як би це парадоксально не звучало, секуляризував церкву, перетворивши її на інструмент поширення цивілізаційних досягнень. Перемога саме такого підходу до церкви та її функцій в державі відіграла величезне значення в історії Російської імперії протягом наступних століть.

Таким чином, можна стверджувати, що філософська концепція православної цивілізації була розроблена С. Яворським та Ф. Прокоповичем в якості відповіді на історичний виклик нових можливостей, що виникли внаслідок політичного союзу Гетьманщини й Московії в середині XVII ст. В цій концепції іманентно містився ідеал цивілізованої держави, в якій політична могутність Росії забезпечувала розвиток системи цінностей, сформованої в якості основи самоідентифікації ранньомодерної української нації. Цивілізація розумілась як «виправлення» та включала ефективну систему державного управління, справедливе законодавство, секуляризовану освіту, технічний та науковий прогрес. В цих положеннях погоджувались обидва філософи, проте в питанні ролі церкви в державі їхні погляди були принципово відмінними. С. Яворський наполегливо обстоював автономію церкви в державі і навіть підзвітність монарха церкві. В подальшій перспективі це загрожувало певною консервацією культури в лоні церкви, проте означало автономію духовного життя, свободу особистості від диктату держави в гуманітарних питаннях. Такий підхід був глибоко закоріненим в культурі українського бароко та знайшов подальший розвиток в філософії Г. Сковороди. Натомість в концепції Ф. Прокоповича світська влада вважалась однозначно пріоритетною, церква ж зобов'язана була виконувати служити інтересам держави. Це сприяло секуляризації культури, проте загрожувало тоталітарним контролем держави над духовним життям особистості. Відмінності в теорії цивілізації між С. Яворським та Ф. Прокоповичем фактично були початком філософської дискусії щодо стосунків між культурою й цивілізацією.

В цілому розуміння цивілізації С. Яворського та Ф. Прокоповича збігається із сформованою в філософській парадигмі Просвітництва цивілізаційною концепцією, проте має глибоко своєрідні риси. Ця своєрідність

своїми ідейними витоками має досягнення українських православних інтелектуалів кінця XVI – XVII ст. Обґрунтовуючи Російську імперію як політичне тіло унікальної православної цивілізації, вони стверджували сенсом громадянства в цій державі отримання індивідуального душевного спасіння в результаті колективної активності. Ця теорія стала однією з найважливіших складових ідеології освіченого абсолютизму в російській імперії, однак її гуманістичний потенціал залишився нереалізованим. Позірно використовуючи філософську концепцію цивілізації, насправді політичне керівництво Російської імперії втілювало принципи не освіченого абсолютизму, а деспотизму. Для України це мало величезні й в цілому трагічні наслідки. Імперська за своєю суттю влада вдалась до систематичного знищення національної своєрідності ранньомодерної української нації. Проте ідеї С. Яворського та Ф. Прокоповича залишались актуальними для української філософії протягом XVIII–XIX ст., а в деяких аспектах не втратили актуальності й до сьогодні.

Список використаних джерел

1. Дзюба О. Теофан Прокопович в епістолярній спадщині / О. Дзюба // Україна в Центрально–Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – К.: Інститут історії України НАН України, 2007. – №7. – С.317–342.
2. Захара І. С. Стефан Яворський / Захара І. С. – Львів: Каменяр, 1991. – 112 с.
3. Зызыкин М. В. Патриарх Никон. Его государственные и канонические идеи: Магистерская диссертация / М. В. Зызыкин. – Варшава: Синадальная типография, 1931. – 365 с.
4. Коваль Д. П. Ідеї Ф. Прокоповича щодо оновлення богословської освіти в Києво–Могилянській академії / Д. Коваль // Гілея: Науковий вісник. – 2012. – Вип.63. – С.23–31.
5. Крижанівський О. П., Плохій С. М. Історія церкви та релігійної думки в Україні: У 3-х книгах / О. П. Крижанівський, С. М. Плохій. – К.: Либідь, 1994. – Кн.3. – 335 с.
6. Лобачев С. В. Патриарх Никон: монографія / С. В. Лобачев. – СПб.: Искусство, 2003. – 416 с.
7. Мицик Ю. А. Київський патріархат у проектах Петра Могили / Ю. А. Мицик // Український історичний журнал. – 2007. – №1. – С.61–69.
8. Морев И. «Камень веры» митрополита Стефана Яворского, его место среди отечественных противосектантских сочинений и характеристические особенности его догматических воззрений / И. Морев. – СПб., 1904. – 403 с.
9. Морозов П. О. Фефан Прокопович как писатель / П. О. Морозов. – М.: Книга по требованию, 2012. – 410 с. (Репринт).
10. Ничик В. М. Фефан Прокопович / В. Ничик. – М.: Мысль, 1977. – 192 с.
11. Плохій С. Наливайкова віра: Козацтво та релігія в ранньомодерній Україні: монографія / С. Плохій. – К.: Критика, 2006. – 495 с.
12. Прокопович Теофан. Філософські праці. Вибране / Упорядн. В. Литвинов. – К.: Вид-во «Дніпро», 2012. – 616 с.
13. Прокопович Ф. Сокращенное христианское учение... / Ф. Прокопович. – СПб., 1765.
14. Прокопович Ф. Сочинения / Ф. Прокопович. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – 506 с.
15. Прокопович Ф. Філософські твори в трьох томах / Ф. Прокопович. – К.: Наук. думка, 1979. – Т.1. – 512 с.; К., 1980. – Т.2. – 552 с.; К., 1981. – Т.3. – 524 с.
16. Самарин Ю. Стефан Яворський і Фефан Прокопович // Самарин Ю. Ф. Избранные произведения. – М., 1996. – С.17–409.
17. Смирнов В. Г. Фефан Прокопович / В. Смирнов. – М.: Соратник, 1994. – 222 с.
18. Чистович И. Фефан Прокопович и его время / И. Чистович. – СПб., 1868. – 752 с.
19. Шалашна Н. М. Філософська концепція освіченого абсолютизму Фефана Прокоповича в українській та російській культурах першої половини XVIII століття / Н. М. Шалашна // Схід. – 2013. – №2. – С.124–128.
20. Шкіль С. О. Вплив ідей протестантизму на формування світогляду Фефана Прокоповича [Текст]: дис... канд. філос. наук:

09.00.11 / Шкіль С. О.; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 171 арк.

21. Эйнгорн В. Очерки из истории Малороссии в XVII в. Сношения малороссийского духовенства с московским правительством в царствование Алексея Михайловича / В. О. Эйнгорн. – М., 1899. – 1104 с.

22. Яковенко Н. Паралельний світ: Дослідження з історії уявленнь та ідей в Україні XVI – XVII ст.: монографія / Н. Яковенко. – К.: Критика, 2002. – 416 с.

References

1. Dzjuba O. Teofan Prokopovych v epistoljarnij spadshhyni / O. Dzjuba // Ukrai'na v Central'no-Shidnij Jevropi (z najdavnishyh chasiv do kincja XVIII st.). – K.: Instytut istorii' Ukrai'ny NAN Ukrai'ny, 2007. – №7. – S.317–342.

2. Zahara I. S. Stefan Javors'kyj / Zahara I. S. – L'viv: Kamenjar, 1991. – 112 s.

3. Zyzykin M. V. Patriarh Nikon. Ego gosudarstvennye i kanonicheskie idei: Magisterskaja dissertacija / M. V. Zyzykin. – Varshava: Sinodal'naja tipografija, 1931. – 365 s.

4. Koval' D. P. Idei' F. Prokopovycha shhodo onovlennja bogoslovs'koi' osvity v Kyjevo-Mogylyans'kij akademii' / D. Koval' // Gileja: Naukovyj visnyk. – 2012. – Vyp.63. – S.23–31.

5. Kryzhanivs'kyj O. P., Plohij S. M. Istorija cerkvy ta religijnoi' dumky v Ukrai'ni: U 3-h knygh / O. P. Kryzhanivs'kyj, S. M. Plohij. – K.: Lybid', 1994. – Kn.3. – 335 s.

6. Lobachev S. V. Patriarh Nikon: monografija / S. V. Lobachov. – SPb.: Iskusstvo, 2003. – 416 s.

7. Mycyk Ju. A. Kyi'vs'kyj patriarhat u proektah Petra Mogyly / Ju. A. Mycyk // Ukrai'ns'kyj istorychnyj zhurnal. – 2007. – №1. – S.61–69.

8. Morev I. «Kamen' very» mitropolita Stefana Javorskogo, ego mesto sredi otechestvennyh protivosekantskih sochinenij i harakteristicheskie osobennosti ego dogmaticheskikh vozzrenij / I. Morev. – SPb., 1904. – 403 s.

9. Morozov P. O. Feofan Prokopovich kak pisatel' / P. O. Morozov. – M.: Kniga po trebovaniju, 2012. – 410 s. (Reprint).

10. Nichik V. M. Feofan Prokopovich / V. Nichik. – M.: Mysl', 1977. – 192 s.

11. Plohij S. Nalyvajkova vira: Kozactvo ta religija v rann'omodernij Ukrai'ni: monografija / S. Plohij. – K.: Krytyka, 2006. – 495 s.

12. Prokopovych Teofan. Filososf'ki praci. Vybrane / Uporjadn. V. Lytvynov. – K.: Vyd-vo «Dnipro», 2012. – 616 s.

13. Prokopovich F. Sokrashhennoe hristianskoe uchenie... / F. Prokopovich. – SPb., 1765.

14. Prokopovich F. Sochinenija / F. Prokopovich. – M.: Izd-vo AN SSSR, 1961. – 506 s.

15. Prokopovich F. Filososf'ki tvory v tr'oh tomah / F. Prokopovich. – K.: Nauk. dumka, 1979. – T.1. – 512 s.; K., 1980. – T.2. – 552 s.; K., 1981. – T.3. – 524 s.

16. Samarin Ju. Stefan Javorskij i Feofan Prokopovich // Samarin Ju. F. Izbrannye proizvedenija. – M., 1996. – S.17–409.

17. Smirnov V. G. Feofan Prokopovich / V. Smirnov. – M.: Soratnik, 1994. – 222 s.

18. Chistovich I. Feofan Prokopovich i ego vremena / I. Chistovich. – SPb., 1868. – 752 s.

19. Shalashna N. M. Filososf'ka koncepcija osvichenogo absoljutyizmu Feofana Prokopovycha v ukrai'ns'kij ta rosij's'kij kul'turah pershoj' polovyny XVIII stolittja / N. M. Shalashna // Shid. – 2013. – №2. – S.124–128.

20. Shkil' S. O. Vplyv idej protestantyzmu na formuvannja svitogljadu Feofana Prokopovycha [Tekst]: dys... kand. filos. nauk: 09.00.11 / Shkil' S. O.; Kyi'vs'kyj nacional'nyj un-t im. Tarasa Shevchenka. – K., 2004. – 171 arh.

21. Jeingorn V. Ocherki iz istorii Malorossii v XVII v. Snoshenija malorossijskogo duhovenstva s moskovskim pravitel'stvom v carstvanie Alekseja Mihajlovicha / V. O. Jeingorn. – M., 1899. – 1104 s.

22. Jakovenko N. Paralel'nyj svit: Doslidzhennja z istorii' ujavlen' ta idej v Ukrai'ni XVI – XVII st.: monografija / N. Jakovenko. – K.: Krytyka, 2002. – 416 s.

Shalashna N. M., Ph.D., docent, Donbass State Pedagogical University (Ukraine, Slavyansk), n.shalashna@gmail.com

Civilization ideas in philosophical views of Th. Prokopovich and S. Yavorsky

The article is devoted to comparison of scientific theories of civilization developed in the XVIII century by two prominent Ukrainian scientists: Theophanes Prokopovich and Stefan Yavorsky. It traces the philosophical origins of these theories

and concluded that for both scientists the foundation were ideas of Ukrainian Orthodox intellectuals in the end of XVI – first half XVII, at the same time Th. Prokopovich clearly noticeable impact of idea of European philosophical currents of the Enlightenment, while civilization theory S. Yavorsky is close to Renaissance humanist ideology. It is analyzed a great influence of scientists on the formation of Ukrainian and Russian cultures, including the formation of the concepts of civilization and progress. It is alleged that the two scientists shared the ideology of enlightened absolutism and characterized civilization as the ideal structure of the state, which provides a complete personality development. At the same time the existing serious ideological differences about the role of the church in the country and the problem of political subjectivity of the citizen.

Keywords: civilization, progress, enlightened absolutism, Th. Prokopovich, S. Yavorsky.

Шалашна Н. Н., кандидат исторических наук, доцент, доцент, Донбасский государственный педагогический университет (Украина, Славянск), n.shalashna@gmail.com

Цивілізаційні ідеї в філософських поглядах Ф. Прокоповича і С. Яворського

Статья посвящена сравнению научных теорий цивилизации, разработанных в XVIII в. двумя выдающимися украинскими учеными Феофаном Прокоповичем и Стефаном Яворским. Прослеживаются философские истоки этих теорий и сделан вывод, что для обоих ученых основой были представления украинских православных интеллектуалов конца XVI – первой половины XVII в., в то же время у Ф. Прокоповича явно заметно влияние идей европейского философского течения Просвещения, а цивилизационная теория С. Яворского близка к гуманистической идеологии Ренессанса. Проанализировано большое влияние обоих ученых на формирование украинской и российской культур, в том числе и на формирование понятий цивилизации и прогресса. Утверждается, что оба ученых разделяли идеологию просвещенного абсолютизма и характеризовали цивилизацию как идеальное устройство государства, которое обеспечивает личности полноценное развитие. Одновременно наличествуют серьезные идеологические различия относительно роли церкви в государстве и проблемы политической субъектности гражданина.

Ключевые слова: цивилизация, прогресс, просвещенный абсолютизм, Ф. Прокопович, С. Яворский.

* * *

УДК 001.5 Блур Д.

Яремко І. В.,
аспірантка кафедри філософії, Київський
національний університет ім. Т. Шевченка
(Україна, Київ), yar1454@yandex.ua

СИЛЬНА ПРОГРАМА В СОЦІОЛОГІЇ ЗНАННЯ Д. БЛУРА

Проаналізовано особливості соціальної теорії пізнання Д. Блур. Метою даного дослідження є розглянути і прояснити сутність, основні принципи «сильної програми» Д. Блур, та її вплив на розвиток знання.

Аналіз сучасної науки характеризується посиленням позицій соціально-гуманітарного підходу. Завдяки розвитку цієї сфери змінюється уявлення про знання, пізнання і науку в цілому, постають нові проблеми методології та епістемології, які потребують осмислення і вирішення.

Д. Блур у своїй концепції «сильна програма» відображає розвиток науки як рух від однієї події до іншої. Дослідниця увага переміщається з глобальних революцій на вивчення окремих епізодів, подій індивідуальних, особливих. Наукове знання розглядається як інституціоналізоване знання та культурний феномен. Наукове знання визначається соціальними факторами, і це визначення потребує емпіричного дослідження.

Ключові слова: знання, наукове знання, соціальність, цінність.

Сучасні дослідження науки акцентують увагу на проблематиці соціальності науки та наукового знання. Під впливом розвитку соціально-гуманітарної сфери змінюється уявлення про знання, пізнання, науку. Вагомий внесок в осмислення соціального виміру науки та осмислення її існування як соціокультурного феномена зробили сучасні дослідники, що представлено у працях П. Гайдено, І. Касавіна, В. Лекторського, Л. Мікешіної, О. Огурцова, В. Поруса, Л. Шашкової та інших.

Саме із залученням уваги до суб'єкта пізнання суттєво трансформуються поняття соціальності, у постнекласичній науці воно розуміється як контекст культури, як діалогічне спілкування фундаментальних